

OBILJEŽJA POČINITELJA IMOVINSKOGA KRIMINALITETA U KANTONU SARAJEVO

Izvorni naučni rad

Darko DATZER
Eldan MUJANOVIĆ
Meliha ŠTITKOVAC

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Istraživanja u Bosni i Hercegovini, a posebice u Kantonu Sarajevo, o obilježjima počinitelja kaznenih djela u oblasti imovinske delinkvencije nisu naročito česta. Ranija istraživanja bavila su se razmjerima imovinskoga kriminaliteta, no socijalna i psihička obilježja počinitelja tek su fragmentarno istražena. Rad se bavi sa često istraživanim obilježjima delinkvenata: dobi prvoga sukoba sa zakonom, obiteljskim i bračnim prilikama, obrazovanjem, finansijskim i stambenim prilikama, korištenjem slobodnoga vremena, te konzumacijom alkohola i droga.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Radom se namjeravaju opisati obilježja recidivnih i nerecidivnih počinitelja kaznenih djela u oblasti imovinske delinkvencije, te ustanoviti značajnost razlika. U društvenome smislu, rezultati mogu imati značaja za kreiranje tretmana i pravilnu distribuciju zavodskih resursa.

Metodologija/Dizajn: Istraživanje je eksploratornoga tipa i bavi se obilježjima trideset recidivnih i trideset nerecidivnih počinitelja kaznenih djela muškoga spola kojima je izrečena kazna zatvora za imovinska kaznena djela s područja Kantona Sarajevo u Bosni i Hercegovini. Instrument za prikupljanje podataka je modificirana i prilagođena verzija upitnika korištenoga ranije u istraživanjima u inozemstvu.

Ograničenja istraživanja/rada: Istraživanje je ograničeno na mali broj ispitanika, koji nije reprezentativan niti za Kanton Sarajevo, niti za Bosnu i Hercegovinu. Korelati delinkventnoga ponašanja bili bi znanstveno uvjerljivije istraženi da se uključio veći broj ispitanika, po mogućnosti koristeći longitudinalni ili sličan pristup.

Rezultati/Nalazi: U većini psihičkih i socijalnih obilježja recidivni i nerecidivni počinitelji kaznenih djela se razlikuju, mada ne značajno. Rezultati istraživanja sugeriraju da su recidivni počinitelji imovinskih kaznenih djela osobe koje su imale negativno školsko iskustvo, jedan dio potekao je iz delinkventnih obitelji, vrlo vjerojatno su se družili sa delinkventnim prijateljima, tendiraju imati lošu finansijsku situaciju i biti rijetko zaposleni. Manje je vjerojatno da su u odnosu na nerecidivne, a pogotovo

nedelinkvente, u stabilnim bračnim vezama. Vjerojatno su sa konzumacijom opojnih supstanci započeli kao adolescenti, koja navika se obično zadržava i do kasnijih životnih razdoblja.

Generalni zaključak: Postoje izvjesne razlike između recidivnih i nerekidivnih počinitelja kaznenih djela u oblasti imovinske delinkvencije kao tipičnoga oblika konvencionalnoga kriminaliteta, koje su vrlo vjerojatno rezultat nepovoljnih društvenih okolnosti prisutnih u životima recidivista još od adolescentske dobi.

Opravljanost istraživanja/rada: Istraživanje je u znanstvenom smislu opravdano potrebom verifikacije u kriminologiji često iznošenih teza o razlikama u obilježjima recidivnih počinitelja kaznenih djela u odnosu na nerekidivne.

Ključne riječi

imovinska delinkvencija, recidivizam, karakteristike počinitelja

UVOD

Imovinski kriminalitet spada u konvencionalne oblike kriminaliteta, čija je kaznenopravna zaštita pružana običajnim pravom, ali i najranijim pisanim zakonima i kodeksima staroga i srednjega vijeka. Imovinska delinkvencija je masovna pojava odavna, pa Siegel (2010) navodi da su križarski ratovi još u jedanaestome stoljeću donijeli masovne krađe imovine nevjernika na koje su križari naišli tijekom svojih pohoda, a što je inspiriralo seljake i posrnule plemiće da i sami posegnu za kriminalnim stjecanjem koristi zaskočujući hodočasnike i sve ostale koji su pohodili njihovim teritorijem. Imovinski kriminalitet odnosi se na ukupnost počinjenih kaznenih djela na štetu imovine i imovinskih prava i interesa i smatra se najzastupljenijim oblikom kriminaliteta koji dominira ukupnom slikom kriminaliteta (Adler, Mueller, Laufer, & Grekul, 2008; Göppinger, 1976; Kaiser, 1985; Kürzinger, 1996). Krađe i teške krađe, kao tipični javni oblici imovinske delinkvencije, se smatraju oblašću kriminalnopolitičkoga angažmana koji predstavlja glavninu svakodnevnoga rada policije i drugih organa (Maguire, Wright, & Bennett, Domestic burglary, 2010). Prema podacima iz *Europskoga pregleda kriminaliteta i pravosudnih statistika* (Aebi, i dr., 2014), više se od polovice policijski registriranih delikata u periodu 2007-2011. godina u europskim zemljama za koje su prikupljeni podaci odnosilo na imovinske delikte. Najviše je krađa (oko 42 %), a najmanje razbojništava (oko 2%).

Maguire i dr. (2010) navode da su počinitelji provalnih krađa iz domaćinstava poznati policiji velikom većinom muškarci, mlađi od 25 godina starosti, dok su među osuđenima za ova djela u Engleskoj i Walesu gotovo bez iznimke muškarci i u velikom postotku mlađi od 21 godine starosti. Počinitelji provalnih krađa tendiraju imati visoke stope povratništva, te se zapravo smatra uobičajenim da su provalne krađe počinjene od strane povremenih ili incidentnih počinitelja rijetkost. Često su to djeca i mladi koji eksperimentiraju sa kršenjem normi. Maguire i Bennett (1982) navode da su dvije petine provalnih krađa počinjenih u Engleskoj krajem sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća počinjene od strane malodobnih počinitelja, sa velikim učešćem

djece u počinjenju krađa predmeta male vrijednosti.¹ Tilley (2010) navodi istraživanja koja sugeriraju visoke udjele počinitelja muškoga spola u delinkventnoj populaciji kradljivaca iz trgovina (tzv. *shoplifters*), od kojih je najveći broj počinio delikt blizu mjesta stanovanja. Veliki broj je ranije osuđivan.

Kod jednoga dijela počinitelja kaznenih djela, involviranje u delinkvenciju rezultat je stjecaja okolnosti koje ne ukazuju na trajnu opredijeljenost bavljenja delinkvencijom, često kao rezultat pritiska vršnjaka. Siegel (2010) pod situacijskim delinkventima krađa, koji termin se često koristi kako bi se označili počinitelji kaznenih djela koji su počinili djelo stjecajem okolnosti koje se ne mogu povezati sa trajnom opredijeljenošću osobe da se involvira u deliktna ponašanja, smatra počinitelje koji ne raspolažu naročitim vještinama, koji su impulzivni i kojima je involviranje u ponašanje kojim se krše zakoni tek epizoda u inače konvencionalnome ponašanju. Oni najčešće nisu razvili identitet delinkventa, a kaznena djela obično čine pod utjecajem kakve krize ili pritiska socijalne sredine.

Kod nekih pripadnika delinkventne populacije, činjenje kaznenih djela rezultat je neprilagođenosti društvenim normama. To su uglavnom povodljive i osobe nenaviknute na rad, sa određenim nedostacima u psihičkoj sferi, odgoju i obrazovanju i koje ne tragaju aktivno za prilikama za počinjenje djela, ali ih koriste ako se ukažu. Takva sklonost činjenju kaznenih djela može biti i endogena, pa su to često psihički defektne osobe (Singer, Kovčo Vukadin, & Cajner Mraović, 2002). Kod drugoga dijela recidivnih počinitelja u oblasti imovinske delinkvencije razvijaju se delinkventne stavovi i navike na način da se bavljenje imovinskim kriminalitetom smatra izvorom prihoda i stilom života. Spomenuta kategorija delinkvenata, koju se naziva profesionalni ili karijerni delinkventi, su persistentni, kronični počinitelji, koji se involviraju u delinkvenciju u svakoj fazi života (Brown, Esbensen, & Geis, 2013; Paternoster, 2014) i u značajnome dijelu promatra kriminal kao sredstvo za osiguranje egzistencije, zapravo kao neku vrstu zanimanja. Kao i u legalnim poslovnim aktivnostima, različiti aspekti delinkvencije doživljavaju se kao sasvim uobičajeni sastojci profesije. Tako se činjenje imovinskih kaznenih djela promatra kao „posao“ od kojega se dâ dobro zaraditi; provalnici „rade“ u pojedinim područjima; postoji „tržište“ za ukradene stvari, sa redovnim „kupcima“ i „prodavcima“; postoje „eksperti“ i „specijalci“ koji uživaju poseban status zahvaljujući svojim sposobnostima i mogućnostima zarade; najzad, oni koji se više ne bave krađama smatraju se „umirovljenim“ (Maguire & Bennett, 1982). Bavljenje imovinskom delinkvencijom u takvim se shvaćanjima smatra racionalnim izborom za počinitelje, koji važu korist od počinjenja djela i vjerojatnoću otkrivanja i težinu sankcija. Brojne su studije prikazivale recidivne kradljivce upravo kao „profesionalce“, koji raspolažu specifičnim znanjima i bave se delinkvencijom kako bi zadovoljili svoje potrebe (kako društveno prihvatljive, npr. hrana, ali i druge, npr. konzumacija droga). Takvi počinitelji često imaju svoje supkulturne običaje, moral, ne poznaju osjećaj srama ili krivnje. Svoje aktivnosti pravdaju time da i drugi krše norme, ali da je razlika u odnosu na njih da ne bivaju otkriveni. Vjerojatno jednu od najpoznatijih studija o profesionalnim počiniteljima krađa napisao je Sutherland još u prvoj polovici prošloga stoljeća. Izlažući iskustva i shvaćanja profesionalnoga kradljivca, kojega pseudonimno naziva Chic Conwell, Sutherland (1937) je među prvim iznio činjenice važne za shvaćanje profila osobe koja krađu doživljava kao zanimanje. Prema njemu, profesionalni kradljivac je osoba

¹ Spomenuti se podatak može pripisati manjoj sofisticiranosti u počinjenju djela, što djecu kao kategoriju počinitelja čini lakšim za otkrivanje i doprinosi „precjenjivanju“ učešća djece u delinkvenciji.

koja krađu promatra kao izvor prihoda, ne naročito drugačiji od bilo kojega drugog, koja planira svoje pothvate, uspješna je u manipuliranju ljudima i spremna djelovati na bilo kojem dijelu zemlje. Ne želi se u naročitoj mjeri baviti sa „amaterima“, kojima će tek rijetko ponuditi savjet kako nastupiti prema policiji ili sudu. Profesionalni kradljivci nikada neće denuncirati druge, čak i u slučaju da se ne podnose ili imaju povijest fizičkih razmirica. Sutherlandova su istraživanja i razmišljanja o počiniteljima imovinske delinkvencije kasnije proširena konceptom kriminaliteta moćnih, poput društvenih elita, korporacija, javnih zvaničnika, koja nisu nužno nezakonita u konvencionalnome smislu (Simpson & Weisburd, 2009).

Počinitelje koje opisuje Sutherland i koji se jasno distingviraju od ostalih, te čine „delinkventnu elitu“, rijetko se susreće; oni čine obično tek par postotaka u ukupnoj sumi ispitanika (Paternoster, 2014). U istraživanju Maguirea i Benneta (1982) od četrdeset intervjuiranih provalnika samo trojica su mogli biti svrstani u kategoriju počinitelja visoke klase.² Oni se tendiraju kretati unutar ekskluzivnih malih skupina (kliká), financijski relativno dobro stoje, posjeduju određene deliktne vještine i uspješno odvajaju posao od zadovoljstva. Jedan dio su bili beznadno neuspješni kradljivci, koje se često uhićivalo za sitne, loše izvedene provalne krađe, često pod utjecajem alkohola. Većina su, međutim, bili počinitelji koji se nisu mogli svrstati niti u jednu od ovih skupina, nego su oscilirali između ponašanja i stavova koji su se povezivali sa jednim ili drugim krajem spektra. I oni su, kao profesionalni počinitelji, promatrali činjenje kaznenih djela kao zanimanje, ali su uglavnom bili značajno slabije organizirani, nije im uspijevalo ostati izvan rešetaka dulje od dvije godine i koji nisu uspijevali prikriti narav svojih aktivnosti od većeg broja ljudi. Kreću se u većim skupinama, variraju u kriminalnim znanjima i vještinama i slabije slijede supkulturnu etiku. Iako se dive počiniteljima visoke klase, nemaju potrebnu disciplinu i doživljavaju njihovu konvencionalnost (u smislu prihvaćanja većine socijalnih normi) dosadnom.

Čini se da je višestruko činjenje kaznenih djela ili povratništvo³ povezano sa određenim obilježjima počinitelja imovinskoga kriminaliteta. Većina recidivnih počinitelja kaznenih djela tendira biti slabije obrazovano, imati problema sa zaposlenjem, biti slabijega društvenoga statusa, imati obiteljske probleme (veliki je broj odrastao izvan vlastite obitelji, sa roditeljima koji nisu imali razumijevanja, niti mogućnosti da zadovolje potrebe svoje djece, često ne iskazujući adekvatnu ljubav, pažnju i osjećaje), oskudijevati u materijalnim sredstvima za život (Kaiser, 1985; Singer, i dr., 2002). Kaiser drži da je to djelomice tako zbog činjenice da socijalno okruženje spomenute kategorije počinitelja takvo da podržava drugačiji vrijednosni sistem i drugačije obrasce ponašanja, te da su to mahom osobe koje su rano počele sa delinkventnim aktivnostima.

Istraživanja u Bosni i Hercegovini o obilježjima počinitelja kaznenih u oblasti imovinske delinkvencije nisu naročito česta. Određeni podaci o razmjerima imovinskoga kriminaliteta postoje,⁴ no socijalna i psihička obilježja počinitelja tek su fragmentarno istražena. Rad se bavi sa često

² Spomenuti autori navode i druge nazive koji se koriste da se označe profesionalni počinitelji imovinskih delikata: karijerni kradljivci, „uspješni“ ili počinitelji „teške kategorije“, „iskusni“ počinitelji i sl.

³ Horvatić (2002) razlikuje nekoliko vrsta povrata. U kaznenopravnome smislu, povrat se odnosi na činjenicu da je počinitelj novoga kaznenog djela ranije već osuđivan; u kriminologijskome, okolnost da je počinitelj ranije činio kažnjiva ponašanja, a ne samo kaznena djela, za koja ne mora biti formalno kažnjavao, te u penologijskom okolnost da je počinitelj pravomoćno osuđen i kažnjen, napose kaznom zatvora, koju je i izdržao.

⁴ V. Mujanović, Datzer i Budimlić (2012).

istraživanjem obilježjima delinkvenata: dobi prvoga sukoba sa zakonom, obiteljskim i bračnim prilikama, obrazovanjem, financijskim i stambenim prilikama, korištenjem slobodnoga vremena, te konzumacijom alkohola i droga. Sve su to skupine obilježja koje se ističu u svojoj vezi sa delinkvencijom, te se njima (između ostaloga) bavi većina kriminologijskih teorija. Andrews i Bonta (2010) u svojim teorijskim razmišljanjima o prediktorima kriminalnoga ponašanja navode da spomenuta obilježja čine osnovu temeljnih osam skupina faktora u objašnjavanju kriminaliteta. Spomenute skupine varijabli Cambridge (longitudinalna) studija o delinkvenciji (Farrington, 1995) također navodi kao obilježja nezaobilazna u ozbiljnijim kriminologijskim istraživanjima. Ovaj rad skromnijega je zahvata i ne smjera testiranju određene teorije, nego cilja opisivanju spomenutih odabranih obilježja i propitivanju razlika između recidivnih i nerekidivnih počinitelja kaznenih djela u oblasti konvencionalnoga kriminaliteta. Rad je usmjeren na unaprjeđenje spoznaja o spomenutim obilježjima počinitelja imovinske delinkvencije, te, budući da se polazi od premise da se recidivni počinitelji razlikuju od situacijskih, u usporedbi sa nerekidivnim. Na taj bi se način trebalo doprinijeti stvaranju slike o recidivnim počiniteljima kaznenih djela u oblasti imovinskoga kriminaliteta i razmatranju uloge društveno-ekonomskih obilježja u recidivizmu. Analiza obilježja recidivnih počinitelja od značaja je i za kreiranje tretmana i određivanje smještaja počinitelja prilikom zavodskoga tretmana, te za pravilnu distribuciju zavodskih resursa. I evaluacija učinkovitosti zavodskih programa, kao što to tvrde Loza i Simourd (1994), može imati koristi od ovakvih istraživanja, jer se njime mogu dovesti u vezu pružene rehabilitacijske usluge i uspjeh u tretmanu.

METODE RADA

Uzorak sudionika u ovome istraživanju čine recidivni i nerekidivni počinitelji kaznenih djela muškoga spola kojima je izrečena kazna zatvora za imovinska kaznena djela s područja Kantona Sarajevo u Bosni i Hercegovini. Recidivnim počiniteljima kaznenih djela smatrane su osobe koje su ranije kažnjavane za imovinski kriminalitet, a nerekidivnim počiniteljima smatrane su osobe koje su prvi puta oglašene krivim za neko kazneno djelo iz domene imovinske delinkvencije. Uzorkom dominiraju ispitanici iz Kazneno-popravnog zavoda Sarajevo (55 ispitanika), dok su ostatak ispitanika činili zatvorenici Kazneno-popravnog zavoda Zenica (5 ispitanika). Spomenutim institucijama su poslani dopisi sa molbom za anketiranje, te se prikupljanju podataka pristupilo nakon dobivanja odobrenja nadležnih organa. Upitnici su distribuirani u nekoliko navrata manjim grupama ispitanika (obično do pet), a podaci su prikupljeni u ožujku, travnju i svibnju 2016. godine.

Podaci su prikupljeni uz osiguravanje anonimnosti ispitanika. Ispitanici su anketne upitnike popunjavali u odvojenim zatvorskim prostorijama uz prisustvo jednoga od autora rada, te zatvorskoga osoblja: službenika zatvorske straže i psihologa.

Instrumentarij, odnosno anketni upitnik koji se primijenio u ovom istraživanju je modificirana i prilagođena verzija upitnika kojeg su koristili Zamble i Quinsey (1997). Značajan dio pitanja koje su Zamble i Quinsey uvrstili u instrument, a koji su onda bili dijelom kataloga pitanja u ovome istraživanju, potječe iz *Inventara za razinu nadziranja* Andrews (1982), koji je izrađen za potrebe klasifikacije zatvorenika u kanadskim penitencijarnim ustanovama još početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća. Čestice u inventaru koncipirane su na osnovu brojnih preglednih studija o recidivizmu i prema mišljenju Andrews, predstavljaju „prikladan, standardiziran i kvantitativan pregled obilježja delinkvenata i okolnosti koje ih okružuju“ (str. 25.) *Inventar* ima

nekoliko skupina pitanja koje se bave osobnim obilježjima počinitelja (vještine, stavovi, itd.), okruženjem (životnim okolnostima, obiteljskim odnosima) i drugim okolnostima (zaposlenje, financijsko stanje, zloraba droga). Obilježja bi se mogla svrstati u tzv. statička i dinamička. Kod statičkih se obilježja (npr. kriminalitet u obitelji, dob prvoga sukoba sa zakonom) radi o osobinama i okolnostima koje su stvar prošlosti i na koje se u sadašnjosti ne može utjecati tretmanom, dok su dinamička (npr. obiteljski odnosi, konfliktne situacije sa drugim osobama, bračni status, stambene prilike) promjenljiva i mogu biti poboljšani tretmanom i uopće nekom vrstom angažmana (Gendreau, Little, & Goggin, 1996; Zamble & Quinsey). *Inventar* se danas smatra jednim od najkorištenijih instrumenata za klasifikaciju zatvorenika.

Istraživanje je eksploratornoga tipa i može poslužiti kao dobra osnova za sveobuhvatnija istraživanja u budućnosti.

REZULTATI

Dob prvoga sukoba sa zakonom

Jedna od često spominjanih okolnosti po kojoj se recidivni i nerecidivni počinitelji kaznenih djela razlikuju jest dob prvoga sukoba sa zakonom. Što delinkventi ranije dođu u sukob sa zakonom, veća je vjerojatnoća razvijanja kriminalne karijere i prerastanja u profesionalnoga delinkventa (Tracy, Wolfgang, & Figlio, 1990; West & Farrington, 1973).

Prikupljeni podaci sugeriraju da je najveći broj recidivnih počinitelja prva iskustva sa kršenjem zakona imao prije punoljetstva. Svaki četvrti našao se u sukobu sa zakonom kao dijete (do 14 godina starosti), a gotovo dvije trećine imalo je takvo iskustvo prije osamnaeste godine života (18, ili 60 %). Najčešće su dolazili u sukob sa zakonom u dobi od 16 godina (13, 3%), nakon čega su česte dobi od 14, 15 i 17 godina (svaka sa po 10 % učešća). Učestalost pojedinih dobnih skupina u ukupnome kriminalitetu je relativno stabilna do sedamnaeste godine života, nakon koje pada.

Za razliku od recidivnih počinitelja, nerecidivni počinitelji su dolazili u sukob sa zakonom u starijoj dobi. Najviše ih takvo iskustvo imalo u dobi 18-20 godina (oko jedne četvrtine). Nakon iste se po učestalosti izdvaja srednja životna dob (35 godina), koju je kao godinu kada je počinjeno prvo kazneno djelo iskazala desetina nerecidivnih ispitanika. Prije punoljetstva je sukob sa zakonom imala tek trećina nerecidivnih počinitelja, što je dvostruko manje od recidivnih počinitelja.

U prosjeku su nerecidivni počinitelji kaznenih djela dolazili u sukob sa zakonom u dobi od 28 godina, što je, imajući u vidu da kriminološka istraživanja sugeriraju da većina delinkvenata imalo delinkventne epizode u mladosti, dosta kasno. Za razliku od njih, recidivni počinitelji kaznenih djela imali su u prosjeku prvo iskustvo sa kršenjem zakona već u dobi od nešto preko 17 godina. Razlika je statistički značajna ($t [54]=4,16, p<0.001$).

Kada se analizira dob prvoga sukoba sa zakonom, nerecidivni počinitelji su u prosjeku jedan i pol puta stariji od recidivnih počinitelja, ukazujući na veliki nepovoljan značaj prvih problema sa zakonom u kasnijim postupanjima osobe.

Obiteljske i bračne prilike

Obiteljske prilike smatraju se jednim od najboljih prediktora antisocijalnoga i delinkventnoga ponašanja. Osuđivanost roditelja ima posebnu ulogu (Smith & Farrington, 2004). U tablici 1. nalazi se pregled određenih statičkih i dinamičkih obilježja počinitelja kaznenih djela, a koja se tiču obiteljskih i bračnih prilika počinitelja.

Tablica 1. Obiteljske i bračne prilike počinitelja kaznenih djela

Varijabla	Recidivisti (prosjek ili postotak)	Nerecidivni počinitelji (prosjek ili postotak)
Druga osoba u obitelji osuđivana	16,7 %	13,3 %
Kontakt sa roditeljima		
Često	36 %	46,7 %
Jednom ili više puta tjedno	6 %	10 %
Svakodnevno	20 %	20 %
Dobri odnosi sa roditeljima	56,7 %	66,7 %
Najduži period života sa ženskim partnerom (u godinama)	6,9	9,1
Zakoniti brak	10%	36,7 %*

* χ^2 test značajan na $p < 0.05$

Čini se da recidivni počinitelji imovinskoga kriminaliteta imaju nešto nepovoljniju obiteljsku sliku nego nerecidivni počinitelji. Oni potječu iz obitelji u kojima je u nešto većoj mjeri prisutno kriminalno ponašanje mjereno osuđivanošću za neko kazneno djelo. I odnosi recidivista sa roditeljima su nešto slabiji. Uz to, kraće su bili u stabilnoj vezi sa partnerom, te su, koji je nalaz statistički značajan, rjeđe zakonito oženjeni nego nerecidivni počinitelji imovinskih delikata.

Interesantan je nalaz da nema statistički značajnije razlike između recidivista u delinkvenciji i primarnih počinitelja u pogledu postojanja delinkventnih osoba u obitelji, te se ove kategorije razlikuju u spomenutom svojstvu u tek nekoliko postotnih bodova.

Recidivni počinitelji su u manjem broju (polovica ispitanika) izjavili da su ostvarili bračnu zajednicu nego nerecidivni počinitelji kaznenih djela (gotovo dvije trećine). No, struktura ovih veza također ukazuje na nepovoljnu situaciju za recidivne počinitelje. Samo 10 % njih je ostvarilo zakonitu bračnu vezu sa ženom, dok je taj procent za nerecidivne znatno viši (više od jedne trećine). Nalaz da je vjerojatnije da su nerecidivni počinitelji imovinskih delikata zakonito oženjeni nego recidivni statistički je značajan.

Obrazovanje, financijske i stambene prilike

Socijalni status jedan je od često ispitivanih obilježja počinitelja kaznenih djela. Thornberry i Farnworth (1982) navode da u literaturi zapravo nema važnijega obilježja koje se dovodi u vezu sa delinkvencijom od socijalnoga statusa. Unatoč činjenici da je njihova veza često ispitivana, još je prisutna kontroverza o pravoj prirodi odnosa: od tvrdnji da je ta veza snažna, umjerena,

slaba, do tvrdnji da ne postoji. Različita shvaćanja socijalnoga statusa podrazumijevala su u ranijim istraživanjima različite načine operacionalizacije, ali je uobičajeno da se uzimaju u obzir obrazovanje, zaposlenost, vrsta i stabilnost posla.

U pogledu obrazovanja, stambenih prilika i financijskoga stanja ispitanika, uključujući i zaposlenost, dobiveni su podaci izloženi u tablici 2.

Tablica 2. *Obrazovanje, stambene i financijske prilike počinitelja kaznenih djela*

Varijabla	Recidivisti (prosjeak ili postotak)	Nerecidivni počinitelji (prosjeak ili postotak)
Godine školovanja	10,8	12,1*
Suspenzija ili izbacivanje iz škole	46,7%	6,7 %**
Najduže vrijeme prebivanja u istom mjestu (u godinama)	11,5	18,1
Smještaj sa obitelji	83,3 %	90 %
Sa roditeljima	56,7 %	40%
Sa vlastitom obitelji	23,3 %	46,7%**
Vlasništvo stambenog objekta	80 %	90 %
Život u kriminalnom susjedstvu	43,3 %	26,7 %
Trenutna zaposlenost	30 %	46, 7 %
Najduži period obavljanja istog posla (u godinama)	5	8,2
Glavni izvor prihoda		
Zaposlenje	27,6% %	50 %
Socijalna pomoć	13, 3 %	13,3 %
Izdržavan od supružnika/ obitelji	6,7 %	16,7 %
Nezakonite aktivnosti	36, 7%	10 %**
Problemi sa novcem	60 %	40 %
Dugovi	63,3%	46, 7%

* t test značajan na $p < 0.05$

** χ^2 test značajan na $p < 0.05$

Recidivni delinkventi su proveli manje godina u školi (iz koje su, uzgred višestruko više suspendirani ili izbacivani), imaju nestabilniju situaciju oko prebivališta, manje su u stanju zadržati isti posao, imaju više financijskih problema. Njihove su socio-ekonomske okolnosti općenito nepovoljne i ukazuju na osobe sa prilično nesređenim životom.

Kao i kod varijabli opisanih u prethodnome odjeljku, i u pogledu stambenih i srodnih prilika recidivni, višestruko zavodski tretirani počinitelji imovinskih kaznenih djela razlikuju se od onih koji su primarni delinkventi. Tako je vjerojatnije da će recidivni počinitelji živjeti sami, u iznajmljenom stanu ili sobi i susjedstvu u kojem su prisutna činjenja kaznenih djela. Život sa vlasti-

tom obitelji (supruga, djeca) statistički značajno distingvira recidiviste od nerecidivista u smislu da recidivisti tendiraju biti u nepovoljnijem obiteljskom statusu.

Analizirajući financijske prilike i zaposlenost, nalazi su slični netom izloženima na način da su nepovoljniji za recidivne počinitelje. Recidivni počinitelji su jedan i pol puta rjeđe zaposleni nego nerecidivni. Za njih je i vjerojatnije da će im najvažniji izvor prihoda biti nezakonite aktivnosti, u čemu se višestruko razlikuju od nerecidivnih počinitelja. Nezanemariv procent onih koji imaju probleme sa novcem imaju i jedna i druga kategorija počinitelja, pri čemu ipak prevladavaju recidivni počinitelji.

Čini se da počinitelji kaznenih djela koji su izjavili da žive uglavnom od nezakonitih aktivnosti i koji bi se mogli nazvati profesionalnim delinkventima imaju još nepovoljniju socijalnu sliku nego ostale kategorije počinitelja (recidivni i nerecidivni koji ne žive isključivo od nezakonitih aktivnosti). Šest od petnaest recidivnih počinitelja koji su izjavili da su im nezakonite aktivnosti glavni izvor prihoda bili su suspendirani ili izbačeni iz škole i da dolaze iz visoko kriminalnih susjedstava, osam ih je izjavilo da ima probleme s novcem, te deset da su nezaposleni. Rijetki su nerecidivni počinitelji koji su imali takve vrste problema.

Slobodno vrijeme

Involviranje u konvencionalne aktivnosti tijekom slobodnoga vremena, kao i neadekvatno korištenje istoga, smatraju se da igraju izvjesnu ulogu u recidivizmu. Teza prisutna u kriminološkim istraživanjima već nekoliko desetljeća sugerira da involviranost u konvencionalne aktivnosti može spriječiti osobu da se angažira u kršenje zakona. Nije li se u stanju iskoristiti slobodno vrijeme na smislen način, vjerojatnije je da će se uključiti u delinkventne aktivnosti (Hirschi, 2002).

Čini se da recidivni počinitelji imovinskih delikata imaju i u pogledu ovih obilježja nepovoljnije prilike nego nerecidivni (odabrane mjere v. u tablici 3). Slabije se uključuju u obiteljske aktivnosti, ali zato radije provode vrijeme u dokolici s prijateljima ili baveći se hobbijima, slušajući glazbu ili gledajući televiziju. Češće u odnosu na primarne delinkvente osjećaju dosadu, koji nalaz je statistički značajan.

Nema neke značajnije razlike u odnosu na broj prijatelja i odnos sa njima u smislu njihova smatranja adresom kojoj se mogu obratiti za pomoć (što su i činili). Čak su, vjerojatno zbog snažnih socijalnih veza sa delinkventnim miljeom, recidivni počinitelji češće tražili pomoć od prijatelja (za koje se može pretpostaviti da su također delinkventnih tendencija). Recidivni počinitelji vjerojatnije stupaju u razmirice (svađe, tuče, rasprave) sa prijateljima nego nerecidivni.

Čini se da nerecidivni počinitelji imovinskih delikata vode nešto organiziranije aktivnosti u slobodno vrijeme nego recidivni počinitelji. Takav se stil ponašanja češće dovodi u vezu sa obilježjima kroničnih delinkvenata (Zamble & Quinsey, 1997). Nerecidivni počinitelji se češće upuštaju u tzv. strukturiranu socijalizaciju na način da su bili zainteresirani s kim i kako provode slobodno vrijeme, što je rezultiralo sa manje osjećaja dosade.

Ako se dovede u vezu zaposlenost i osjećaj dosade, od 15 nezaposlenih nerecidivnih počinitelja, samo se sedam osjeća dosadno ponekad ili često, dok je od 21 nezaposlene recidivne osobe velika većina (čak 16) izjavila da osjeća dosadu ponekad ili češće. Takav nalaz sugerira nepovoljan situacijski utjecaj slobodnoga vremena na kroničnu delinkvenciju.

Tablica 3. Korištenje slobodnoga vremena od strane počinitelja kaznenih djela

Varijabla	Recidivisti (centralna vrijednost ili postotak)	Nerecidivni počinitelji (centralna vrijednost ili postotak)
Aktivnosti u slobodnom vremenu	30 %	46, 7%
Obiteljske aktivnosti, uključujući kućne poslove	20 %	16,7%
Hobi, slušanje glazbe, gledanje TV-a	30 %	30 %
Fizičke aktivnosti	6,7 %	-
Dokolica sa prijateljima / Ostale aktivnosti	13,3 %	6,7 %
Osjećaj dosade	Ponekad	Rijetko*
Dosta prijatelja	66, 7 %	76,7 %
Prijateljima se može obratiti za pomoć	66, 7 %	76, 7 %
Zaista tražio pomoć	46, 7 %	40 %
Problemi sa prijateljima	53, 3 %	13, 3 %**

* U test značajan na $p < 0.05$

** χ^2 test značajan na $p < 0.001$

Konzumacija alkohola i droga

U kriminologiji je prisutna teza o određenim obilježjima delinkvenata koja asociraju sa kriminalnim ponašanjem. Tako se zloraba droga i alkohola uobičajeno smatra pojavom povezanom sa delinkvencijom. To su dinamičke varijable, na koje se može utjecati tretmanom. U tablici 4. nalaze se rezultati o konzumaciji spomenutih supstanci među recidivnim i nerecidivnim počiniteljima u oblasti imovinske delinkvencije.

Tablica 4. Zlouporaba alkohola i droga među recidivnim i nerecidivnim počiniteljima kaznenih djela

Varijabla	Recidivisti (centralna vrijednost ili postotak)	Nerecidivni počinitelji (centralna vrijednost ili postotak)
Konsumacija droga ili alkohola	56,7 %	30 %*
Gotovo svakodnevna konzumacija droga	50 %	16,7 %*
Ponašanje tijekom konzumacije alkohola		
Verbalno nasilni	Ponekad	Ponekad
Fizički agresivni	Nikad	Nikad
Povučeni, izolirani ili sumorni	Ponekad	Ponekad
Ponašanje tijekom konzumacije droga		
Verbalno nasilni	Ponekad	Nikad
Fizički agresivni	Ponekad	Nikad
Povučeni, izolirani ili sumorni	Ponekad	Ponekad
Konsumacija droga neposredno (u 24h) prije počinjenja djela	40 %	20 %
Teške droge (heroin, speed)	23 %	16 %

* χ^2 test značajan na $p < 0.05$

Recidivni počinitelji kaznenih djela iz oblasti imovinskoga kriminaliteta značajno su češće konzumenti droga ili alkohola (gotovo dvostruko više), koji nalaz je naročito značajan kada se promatra česta, svakodnevna konzumacija. Da bi se ocijenila povezanost konzumacije alkohola i droga sa agresivnim ponašanjem, ispitanike se pitalo kako su se ponašali tijekom spomenute konzumacije. Odgovori su prilično slični i ukazuju da je konzumacija (barem po iskazima ispitanika) rijetko imala odraza na agresivnost delinkvenata. Nešto su češće agresivniji bili recidivni počinitelji prilikom konzumacije droga, koji nalaz nije statistički značajan.

Obje su kategorije počinitelja izjavile da su u manjoj mjeri konzumirali alkohol ili droge neposredno prije počinjenja djela u odnosu na opće podatke o konzumaciji, no ponovno su recidivni počinitelji prednjačili u razmjerama korištenja. Kriminogeno značenje alkohola i droga često je oslovljavano pitanje u kriminologiji, no nema jasna stava, do kojega se nije moglo doći niti prezentiranim podacima, da li konzumacija psihoaktivnih supstanci utječe na kriminalno ponašanje na način da je konzumacija posljedica nekih drugih okolnosti (npr. frustracije i sl.), pa je imala intervenirajuću ili kondicirajuću ulogu, ili je konzumacija ključni uzročni faktor.

DISKUSIJA

Teorija i ranija istraživanja sugeriraju da se recidivni i nerecidivni počinitelji kaznenih djela (na- ročito tzv. općega kriminaliteta, u kojeg se ubraja imovinski), razlikuju u nizu obilježja. Neka od tih obilježja su statička, poput starosti u vrijeme počinjenja prvoga delikta, zlorabe alkohola i droga, a neka dinamička, poput interakcije sa zajednicom.

Jedan od najznačajnijih nalaza ove studije sastoji se u razlici u dobi prvoga sukoba sa zakonom: recidivni počinitelji tendiraju biti značajno mlađi od nerecidivnih. Nalazi iz ovoga istraživanja suglasni su u načelu sa istraživanjem Zamble i Quinsey (1997) na način da je značajno više recidivnih počinitelja imalo iskustvo sa kršenjem zakona prije osamnaeste godine života nego nerecidivnih. Razlozi za spomenuti rezultat mogu biti različiti. Tracy i dr. (1990) su došli do nala- za da što su počinitelji ranije započinjali sa kršenjem zakona, to je vjerojatnije da su počinili veći broj kaznenih djela, te budući da su imali više vremena razviti kriminalnu karijeru, da će djela biti teža. Andrews i Bonta (2010) smatraju da rano involviranje u kriminalno ponašanje stvara ponašajne navike koje je teško prekinuti, ali i da su određene osobe sa izvjesnim predispozicija- ma sklone brzim nagradama do kojih je lakše doći kriminalnim putem nego konvencionalnim. Farrington (1995) je pronašao da osude za kaznena djela u mlađoj dobi obično impliciraju blaži tretman (npr. odustajanje od progona ili novčanu kaznu), što kod mlađih delinkvenata smanjuje strah od reakcije i sankcija koje izriču organi formalne socijalne kontrole, pa ih čini spremnijim da ubuduće čine nova djela.

U radu je naznačeno da su recidivni počinitelji imovinskih delikata u nešto većoj mjeri imali čla- nove obitelji koji i sami imaju delinkventnu prošlost. Obitelj može imati snažnu pozitivnu ulogu u razvijanju osobe koja usvaja konformističke vrijednosti i norme. Pored emotivne povezanosti i sigurnosti koju pruža roditeljska zaštita, koja je bitna u razvitku osobe još od doba novoro- đenčeta (Bowlby, 1988), obitelj ljude uči prosocijalnim normama i uvjerenjima, ali i vještinama da na prihvatljiv način uspiju u društvu. S druge strane, prisustvo delinkvencije u obitelji može djelovati poticajno na ostale članove u smislu učenja delinkventnih tehnika, ali (nekada i ne- svjesno) poruke da je takvo ponašanje normalno (Newcomb & Loeb, 1999). Studija Westa i Farringtona (1973) ukazuje da su ispitanici koji su imali barem jednoga osuđenoga roditelja imali dvostruko veću vjerojatnoću postati delinkventi nego drugi. Autori su zaključili da se kri- minalno ponašanje generacijski prenosi, ali naravno ne biološki, nego devijantnim uvjerenjima i imitacijom. Po njima, delinkventni roditelji ne moraju nužno ohrabrivati djecu na kriminalno ponašanje, nego samo ne djelovati dovoljno djelotvorno na ukazivanje pogrešnosti kriminal- noga ponašanja. Gottfredson i Hirschi (1990) uz to smatraju i da delinkventni roditelji propu- štaju prepoznati kriminalno ponašanje djece kao neprihvatljivo, što onemogućuje preventivno djelovanje na buduća kriminalna ponašanja. Moguća je i interpretacija da djeca delinkventnih roditelja imaju veću vjerojatnoću biti kazneno gonjena nego djeca roditelja koja nisu činila ka- znena djela (Smith & Farrington, 2004).

Istraživanje se nije bavilo odnosima u obitelji u vrijeme počinjenja kaznenoga djela ili u dobi prvoga sukoba sa zakonom, što je dosta često obilježje ispitivano u drugim kriminologijskim istraživanjima. Unatoč tomu, interesantan je nalaz da se recidivni i nerecidivni počinitelji imo- vinske delinkvencije ne razlikuju značajno po kvaliteti odnosa u obitelji. Intimnost odnosa sa roditeljima jedan je od važnih elemenata Hirschijeve teorije socijalne kontrole. Po ovoj teoriji, emotivna povezanost sa roditeljima predstavlja sredstvo putem kojega se ideje i očekivanja roditelja prenose na djecu. Ako je takva veza oslabljena ili ne postoji, dijete i mlada osoba neće

razviti osjećaj za moralna pravila, odnosno neće razviti savjest. Po Hirschiju (2002), veza roditelja i djece nije konstanta i mijenja se tijekom vremena. Jedna od mjera emotivne povezanosti roditelja i djece jest razina intimizacije. Što su roditelji i djeca redovniji u svojim kontaktima i njihovim odnosi dobri, za očekivati je višu razinu intimizacije i veći protektivni značaj spomenutoga odnosa. Ovakva razmišljanja nisu potvrđena u prezentiranim nalazima, vjerojatno zbog činjenice da se radi o osobama koje su već involvirane u činjenje kaznenih djela; Hirschijeva logika bi bila primjenjivija u usporedbi delinkvenata i nedelinkvenata, a ne recidivnih i nerekidivnih počinitelja delikata. Kako navode Andrews i Bonta (2010), ako su izvori nagradâ i sankcija osobe koje nekome mnogo znače, koje se voli i poštuje, onda se njihovo mišljenje cijeni i razmišlja o njihovim reakcijama. Osobe koje nemaju takav značaj u životu, ne mogu niti ostvarivati utjecaj kakav bi ostvarivali u nekim drugim okolnostima. Kako se pitanje iz istraživanja bavilo trenutnim odnosima u obitelji, koji mogu, ali i ne moraju, korespondirati sa odnosima u periodu djetinjstva i adolescencije kada su odnosi sa roditeljima značajniji za individualnu kriminogenezu nego kasnije, Hirschijeva razmišljanja samo su djelomice primjenjiva i iz ovih razloga. Najzad, društva Zapadnoga Balkana karakterizira vezanost za obitelj u većoj mjeri nego u onima Zapadne provenijencije, te stoga ne čudi da se obiteljske veze recidivnih i nerekidivnih delinkvenata ne razlikuju previše.

Centralna teza objašnjenja kriminalnoga ponašanja po Gottfredsonu i Hirschiju (1990) jest niska samokontrola. Samokontrolom ovi autori nazivaju „sklonost ljudi da izbjegavaju kršenja pravila neovisno o okolnostima“ (str. 87). Glavno obilježje osoba sa niskom samokontrolom je u tendenciji reagiranja na materijalne stimuluse u neposrednome okružju, tj. da imaju stav „ovdje i sada“. Niska samokontrola može imati za posljedicu nesposobnost odlaganja zadovoljstava i koristi na duže staze, te usmjerenost na lake i jednostavne oblike zadovoljavanja želja. Budući da partnerstvo i bračna veza podrazumijevaju posvećenost jednoj osobi, manje je vjerojatno da su kronični delinkventi spremni ulagati u dugoročne nagrade i koristi, kojim bi se uspješna, monogamna veza mogla smatrati. Zbog toga su manje sposobni ostvarivati i održavati stabilne veze. Budući da kronične delinkvente karakterizira niska samokontrola i da oni tendiraju imati istu tijekom života, njihove su sposobnosti održavanja konvencionalnih veza umanjene (nalaz dobiven ovim istraživanjem) u odnosu na situacijske delinkvente ili nedelinkventni dio populacije. Moguća je i situacija da su kronični delinkventi, zbog problema sa dobivanjem i zadržavanjem zakonitih poslova, manje sposobni financijski skrbiti za obitelj i da su manje atraktivni za potencijalne partnere, što također utječe na njihov bračni i sličan status.

Ovo je istraživanje pokazalo da je za recidivne počinitelje imovinskoga kriminaliteta vjerojatnije da će ostvariti slabiji uspjeh u školi mjeren godinama provedenim u okviru formalnoga obrazovanja, kao i pridržavanjem školske discipline. Ovakav nalaz ne iznenađuje previše. Studija Westa i Farringtona (1973) utvrdila je pet puta veći postotak onih koji su ostvarili loše rezultate u školi (mjeren ocjenama iz određenih predmeta, poput matematike, materinskoga jezika i sl.) i vrstama upisanih srednjih škola i koji su postali recidivni delinkventi u odnosu na one koji su u školi ostvarili bolje rezultate. Thornberry, Moore i Christenson (1985) su također našli negativan utjecaj izbacivanja ili suspenzije iz škole na kasnije delinkventno ponašanje: već u godini nakon izbacivanja ili suspenzije, zabilježeni su nagli skokovi u prosječnom broju lišavanja slobode u usporedbi sa onim koji nisu izbačeni ili suspendirani. Škola se smatra tipičnom sferom života u kojoj se mogu prepoznati konformističke ili devijantne sklonosti. Što su aspiracije za postizanje boljega uspjeha u školi prisutnije kod osobe, to je manja vjerojatnoća da će postati

delinkvent (Hirschi, 2002). Agnew (2005) drži da je uspjeh u školi manifestacija privrženosti konformističkomu ponašanju, a ta je privrženost na neki način „investicija“ u konvencionalni način djelovanja, slika o sebi koju potencijalni počinitelj ne želi ugroziti delinkventnim angažmanom. Slabiji školski uspjeh povezan je sa negativnim emotivnim vezama sa nastavnicima i školom, nezainteresiranošću za ostvarivanje školskih zadataka (što se kasnije odražava na posvećenost poslu), slabijim znanjima i vještinama koje ih kvalificiraju za bolje poslove, manje vremena provedenoga u školskim aktivnostima i većom mogućnošću dokolice i drugim faktorima, koji smanjuju privrženost konvencionalnim vrijednostima, što se može odraziti na involviranje u delinkventno ponašanje. Suočeni sa slabijim uspjehom u školi, slabijim znanjima i vještinama, osobe mogu potražiti trajni izvor nagrada i koristi u delinkventnim aktivnostima i postati kronični delinkventi. Sweeten, Bushway i Paternoster (2009) sugeriraju, na temelju rezultata istraživanja nad 8.000 djece i mladih, da su antisocijalni stavovi i crte ličnosti zapravo ti koji su razlogom lošega uspjeha u školi i delinkvencije i da loš uspjeh ima samo intervenirajući, a u manjoj mjeri autentični kauzalni učinak.

Društveni procesi u neposrednome socijalnom okružju, poput susjedstva, mogu imati veliki utjecaj na ponašanje ljudi. Ti procesi odražavaju važne pozitivne organizacijske i međuljudske osobine kao što su potpora i kohezija između susjeda, osjećaj pripadnosti zajednici, nadzor i kontrola djece i mladih, kao i učešće u aktivnostima udruga građana. S druge strane, susjedstva sa visokom stopom kriminaliteta mogu utjecati na loše roditeljske prakse, smanjiti veze roditelja i djece, izložiti pripadnike susjedstva kriminalnim vrijednostima i tehnikama, te pružiti prilike za zločin (Bursik, 2001). No, rijetko su obilježja susjedstva krucijalna za nastanak i razvitak kriminala, nego neizravna- najčešće djeluju na kapacitet zajednice da razvije društvenu kontrolu. Istraživanja su pokazala da se između činjenice o narušenoj društvenoj organizaciji i involviranja pojedinca u kriminalno ponašanje interpolira utjecaj obitelji, pogotovo putem emotivnih veza i odnosa. Ako su oni dobri, utjecaj susjedstva je minimalan (Andrews & Bonta, 2010). Stoga ne iznenađuju rezultati nad ispitanicima u ovome istraživanju koji pokazuje nešto nepovoljnije, ali ne fundamentalne razlike u susjedstvu između recidivnih i primarnih počinitelja kaznenih djela.

Iako većina nalaza u pogledu varijabli koje su se bavile financijskim prilikama i zaposlenošću nije bila statistički značajna, primjetno je da recidivni počinitelji kaznenih djela imaju nepovoljniju socijalnu poziciju mjerenu trenutnom zaposlenošću i vrstom izvora prihoda nego neredidivni počinitelji. Nezaposlenost i nestabilnost posla kao bitan faktor u razvijanju delinkvencije prepoznaju i istraživanja Thornberrya i Farnwortha (1982) i Farringtona (1990), kao i niz istraživanja pogotovo oko sredine prošloga stoljeća, no meta analiza Tittlea, Villemeza i Smitha (1978) na gotovo četiri stotine istraživačka nalaza ukazala je da takva veza ne postoji i da se treba „odmaknuti od teorija koje se zasnivaju na klasi“ (str. 654). Farrington, Gallagher, Morley, Ledger i West (1986) su u ranije spomenutoj Cambridge studiji o delinkvenciji pronašli da je stopa delinkvencije za vrijeme nezaposlenosti bila tri puta veća nego kada su ispitanici bili zaposleni. Obično se nezaposlenost i nestabilnost posla vežu za financijske probleme, frustraciju i dosadu koje su ispitanici u ovoj studiji naveli da su prisutni u većoj mjeri kod recidivnih počinitelja nego kod neredidivnih. Odsustvo statistički značajne razlike u ovome istraživanju može se tumačiti nepovoljnim ukupnim društvenim i ekonomskim prilikama u bosanskohercegovačkome društvu, tako da iako tendencija veze nezaposlenosti i nepovoljnijih financijskih prilika i delinkvencije postoji, nalaz se ne može generalizirati.

Istraživanje se bavilo i činjenicom da li zavodski tretirani počinitelji imovinskoga kriminaliteta žive sami ili sa obitelji (roditeljima ili vlastitom). Odsustvo značajnije razlike između recidivnih i nerekidivnih počinitelja u pogledu spomenute osobine ima se tumačiti činjenicom da je u bosanskohercegovačkim prilikama, zbog niza okolnosti, dosta uobičajeno živjeti sa roditeljima do kasnih mladalačkih dana, nakon čega se osoba eventualno seli sa vlastitom obitelji. Budući da je mali broj recidivnih počinitelja imao posao u trenutku počinjenja djela, razumljivo je da nisu smatrali ostvarivim odlazak od roditelja dok to na izvjestan način ne bude nužno. Samo je jedan ispitanik izjavio da je bez stalne adrese (ne navodeći razlog što to znači), što korespondira sa činjenicom da je u lokalnim okolnostima beskućništvo (koje se, prema Agnewu [2005], veže sa kroničnom delinkvencijom) slabo prisutno.⁵ Stoga ne iznenađuje činjenica da su nalazi ove studije ukazali da nema značajnije razlike između recidivnih i nerekidivnih počinitelja kaznenih djela u pogledu tipa i vlasništva nad smještajem. Hoće li počinitelj biti smješten sa vlastitom obitelji ili roditeljima ima više veze sa sposobnošću ostvarivanja emotivnih veza i ekonomskim prilikama, a manje sa nekim posebnim okolnostima koji koreliraju sa recidivizmom.

Istraživanje je pokazalo da recidivni počinitelji imovinskih delikata nekvalitetnije troše slobodno vrijeme, poglavito u nestrukturiranim slobodnim aktivnostima (gledanje televizije, slušanje glazbe, dokolica), da je vjerojatnije da se osjećaju dosadno i da u većoj mjeri imaju problema sa prijateljima. Ovakvi su nalazi u načelu suglasni sa rezultatima Westa i Farringtona (1973) i Zamblea i Quinseya (1997), koji su također zaključili da su nerekidivni počinitelji više uključeni u konvencionalne, bolje organizirane aktivnosti i da su adekvatnije socijalizirani. Kao i sve druge aktivnosti, i involviranje u kaznena djela zahtijeva vrijeme, koje je, ako je osoba uključena u konvencionalne aktivnosti, manje raspoloživo, i obrnuto: što više slobodnoga, nekvalitetno iskorištenoga vremena, to su veće mogućnosti involviranja u kršenje zakona. Interesantno je da je jedan od nalaza Hirschija (2002) o ne naročito značajnome utjecaju konzumiranja „lake zabave“ (gledanje televizije i sl.) potvrđen nalazima iz ovoga istraživanja, a da je značajniju ulogu u kroničnoj delinkvenciji imao osjećaj dosade. Istraživanje Osgood, O'Malley, Bachman i Johnston (1996) također je ukazalo da nema povezanosti između kućnih aktivnosti u slobodno vrijeme (gledanje televizije, kućni poslovi i sl.) i delinkvencije, te da veću vezu sa delinkvencijom imaju oblici nestrukturirane socijalizacije i dokolice (izlasci s prijateljima, odlasci na zabave, itd.). Takvi načini korištenja slobodnoga vremena povezani su sa većom vjerojatnošću druženja sa osobama koje imaju delinkventne sklonosti, koje su situacijski više u prilici involvirati se u kaznena djela, te sa odsustvom autoritativne figure koja bi vršila nadzor.

Istraživanje je pokazalo da je vjerojatnije da će recidivni počinitelji kaznenih djela u većoj mjeri konzumirati drogu ili alkohol (uopće), te da će (koji nalaz je statistički značajan) gotovo svakodnevno konzumirati drogu. Konzumacija spomenutih supstanci će ih u većoj mjeri učiniti podložnijim činjenju kaznenih djela. Farrington (1995) drži, a koja interpretacija se može primijeniti i nalaze ove studije, da je ovo dosta uobičajeno i da je delinkvencija element mnogo ozbiljnijega antisocijalnoga sindroma koji traje duže vrijeme. Mlade osobe u Cambridge studiji iz koje Farrington crpi podatke koje su činile kaznena djela bile su značajno devijan-

⁵ Tako se u izvješću Gerontološkoga centra Sarajevo, koji se bavi pružanjem zdravstvenih, socijalnih i drugih usluga različitim kategorijama osoba (uključujući i skitnice i prosjake), navodi da su u 2015. godini u ovu ustanovu primljene samo dvije osobe. Iako iz niza razloga zvanični podaci o pruženim uslugama za osobe koje se smatra skitnicama nikako ne mogu uzeti kao potpun indikator razmjera skitnje, ipak mogu poslužiti kao vrijedna informacija o tomu da skitnja nije snažno prisutna na području Kantona Sarajevo.

tnije po mnogim indikatorima nego nedelinkventi. Osuđene osobe su pile više, izjavljivale da ih je piće činilo nasilnima, konzumirali su cigarete u većoj mjeri, te je vjerojatnije da su bili ovisni o kocki.

ZAKLJUČAK

Odavno je registrirana činjenica da je relativno mali broj počinitelja kaznenih djela odgovoran za veliki udio u ukupno počinjenome kriminalitetu (Kaiser, 1985). Rezultati ovoga istraživanja sugeriraju da su recidivni počinitelji imovinskih kaznenih djela osobe koje su imale negativno školsko iskustvo (loše ocjene u školi i iz koje je značajan dio izbacivan). Barem jedan dio potekao je iz delinkventnih obitelji, u kojima je moguće da su osobe učile delinkventne tehnike ili su bile izložene razmišljanjima da je delinkvencija sasvim uobičajeno ponašanje i da nema ništa pogrešno u vezi sa njom. Vrlo vjerojatno su se družili sa delinkventnim prijateljima, vjerojatno u dokolici ili sličnim nestrukturiranim aktivnostima, a rijetko pod nadzorom roditelja ili nekog drugog agenta vanjskoga nadzora. Opravdano je za pretpostaviti da su to iritabilne osobe sa niskom samokontrolom (čemu u prilog ide nalaz da su skloniji zloporabi opojnih supstanci, koja kod zloporabe droga vodi češćem agresivnom ponašanju), koja je glavni ograničavajući faktor u involviranju u delinkvenciju. Barem djelomice zahvaljujući lošem uspjehu u školi, tendiraju imati lošu financijsku situaciju i biti rijetko zaposleni. Zbog niza faktora, a djelomice i zbog smanjene sposobnosti da ekonomski podržavaju obitelj i zbog činjenice da su manje atraktivni kao partneri, manje je vjerojatno da su u odnosu na neredidivne, a pogotovo nedelinkvente, u stabilnim, bračnim vezama. Vjerojatno su sa konzumacijom opojnih supstanci započeli kao adolescenti, koja navika se obično zadržava i do kasnijih životnih razdoblja. Zbog specifičnoga značaja obitelji i obiteljskih veza u društvima u kojima dominira tzv. ekskluzivni ili povezujući društveni kapital i izuzetno jake obiteljske veze, kakvo je bosanskohercegovačko, vjerojatno je da su veze i kontakti sa roditeljima ostali intenzivni i poslije ulaska u delinkvenciju, te da, djelomice zahvaljujući tomu, nisu imali problema u pogledu stambenih prilika kakvi se često dovode u vezu sa kroničnim delinkventima u istraživanjima u inozemstvu. Sutherlandova (1937) teza o delinkventima visoke klase koji počinjenje djela promatraju kao zanimanje, pri tomu pazeći da izuzev izvora prihoda u velikoj mjeri vode konformistički stil života, nije mogla biti argumentirana nalazima ove studije.

Praktične implikacije istraživanja odnose se na sadržaj i vrijeme provođenja preventivnih programa sa osobama koje imaju obilježja povezana sa delinkvencijom. Jedna od često primjenjivanih je svakako naobrazba i učenje prosocijalnih vještina kod osoba koje pokazuju delinkventne sklonosti. Stjecanje naobrazbe čini osobe konkurentnijim na tržištu rada, svjesnijim ukupnih društvenih prilika i sposobnijim da usvajaju i cijene konvencionalne vrijednosti. Neki autori zagovaraju ideje prilagodbe školskih programa na način da se veća pažnja posvećuje praktičnim i društvenim aktivnostima, reduciranju akademske kompetitivnosti, ali iznad svega veće prisnosti i empatije nastavnoga osoblja sa djecom i mladima. Savjetovanje i učenje roditelja vještinama roditeljstva također je jedna od preporuka koje je moguće izvući iz ovoga istraživanja. Jasno isticanje očekivanih pravila ponašanja unutar obiteljskoga kruga, nagrade i kazne koje su u srazmjeri sa postupcima djece i mladih, nadzor nad onim što rade, razvijanje sposobnosti prevazilaženja konflikata neki su od sadržaja uspješno podučavanih na savjetovanjima i obukama u drugim zemljama, i koji su imali dosta dobre rezultate. I niska samokontrola, kao endogeni činitelj delinkventnoga ponašanja, može se reducirati obukama. Kognitivno-po-

našajna obuka kojom se uče socijalne vještine pokazala se naročito uspješnom u inozemstvu. Gendreau i Ross (1979; 1987) su u pregledu programa rehabilitacije ukazali da su uspješni programi pokušavali promijeniti razmišljanje delinkvenata na način da se modificira egocentrično, impulzivno razmišljanje, ponajprije učenjem da se promisli o posljedicama postupaka, da se razmisli o drugim načinima rješavanja problema, da se uzme u obzir učinak postupaka na druge ljude, pogotovo potencijalne žrtve. Takvi su programi podrazumijevali igranje uloga (npr. prijava za posao, odolijevanje pritisku vršnjaka, odlaganje zadovoljstva ili nagrade koji proistječu iz postupaka, i sl.) i druge tehnike, te su doveli do dvostruko manje stope recidivizma među polaznicima obuka nego kod kontrolne skupine. Tretman osoba koje imaju povijest zloporabe droga ili alkohola, a koji uključuje savjetovanje o mogućnostima zaposlenja, bračno i obiteljsko savjetovanje, društvene klubove koji okupljaju spomenute kategorije počinitelja, pomoć od strane liječenih počinitelja, kao i određeni medikamenti, snažno je utjecala na smanjenje recidivizma i navike konzumiranja alkohola. Ponašajna averzivna terapija naročito se pokazala učinkovitom u odvikavanju od zloporabe droga.

Jedna od naročito isticanih implikacija istraživanja jest u mogućnosti primjene rezultata istraživanja temeljenih na *Inventaru za razinu nadziranja* Andrews (1982) za klasifikaciju osuđenika u skupine prema rizicima za delinkventno ponašanje, potrebama (naročito prisutni dinamički, promjenljivi faktori) i primjenljivosti tretmana. Ako je kod osuđenika prisutan velik broj dinamičkih rizičnih faktora, to služi kao početna informacija za kreiranje smjera i intenziteta tretmana na način da se resursi usmjere ka tretmanu takvih osoba. Ako su neki dinamički faktori naročito izraženi, nameće se potreba bavljenja određenim, a ne svim potrebama (npr. odvikavanje od alkoholizma). Isto tako, ako određene sfere ponašanja i ličnosti osobe mogu utjecati na uspjeh tretmana, mora ih se uzeti u obzir prilikom kreiranja programa rehabilitacije (npr. ne smije se ignorirati psihotičnost osobe koja se hoće podvrgnuti odvikavanju od alkohola, ili ignorirati suicidalnost osobe kojoj se pomaže u prihvatanju konformističkih shvaćanja o zaposlenju, itd.). Kako navode Andrews i Bonta (2010), procjena rizika pomaže utvrđivanju *koga* podvrgnuti tretmanu, bavljenje dinamičkim potrebama pomaže ustanoviti *što* tretirati, a procjena primjenljivosti tretmana pomaže odrediti *kako* tretirati osobu. Ovi autori predlažu i obrazac koji je moguće koristiti za izlistavanje faktora i konkretnih ciljeva koji se tretmanom žele postići, kao i bilježenje napretka.

Istraživanje nije smjeralo testiranju perspektiva niti jedne pojedinačne kriminologijske teorije. Paternoster (2014) navodi da zapravo i ne postoji jedna posebna teorija o karijernim delinkventima koja bi objasnila cijeli fenomen, nego da opće teorije o kriminalitetu ili o kroničnoj delinkvenciji mogu poslužiti za objašnjenje karijera u delinkvenciji. Interesantno je da rezultati uglavnom idu u prilog većini teorijskih postavki barem nekoliko pristupa u objašnjenju kriminaliteta (npr. Agneweve opće teorije delinkvencije, Andrewsove teorije ličnosti i kognitivnoga društvenoga učenja, itd.). Budući da dosta kriminologijskih teorija zapravo operiraju sa istim faktorima, ali njihov odnos i značaj drukčije promatraju, ne iznenađuje takav nalaz. Potrebna su daljnja istraživanja, posebice sa drukčijim, uvjerljivijim (u smislu mogućnosti zaključivanja i značaja rezultata takvih istraživanja) istraživačkim pristupima i dizajnima kako bi se uloga i značenje pojedinih obilježja delinkvenata objasnili, a pogotovo imajući u vidu složenost takvih odnosa i međusobni utjecaj.

LITERATURA

- Adler, F., Mueller, G. O., Laufer, W., & Grekul, J. (2008). *Criminology, Canadian Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Aebi, M., Akdeniz, G., Barclay, G., Campistol, C., Caneppele, S., Gruszczyńska, B., . . . Killias, M. (2014). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI).
- Agnew, R. (2005). *Why do criminals offend? A General theory of crime and delinquency*. New York: Oxford University Press.
- Andrews, D. A. (1982). *The Level of Supervision Inventory (LSI): The first follow-up*. Toronto: Ontario Ministry of Correctional Services.
- Andrews, D., & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct (fifth edition)*. New Providence: Matthew Bender & Company.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books.
- Brown, R. (2010). Vehicle crime. U F. Brookman, M. Maguire, H. Pierpoint, & B. Bennett, *Handbook on Crime* (str. 26-47). Devon: Willan Publishing.
- Brown, S. E., Esbensen, F.-A., & Geis, G. (2013). *Criminology: Explaining Crime and Its Context*. Waltham: Anderson Publishing.
- Bursik, R. J. (2001). Community. U S. White, *Handbook of Youth and Justice* (str. 265-275). New York: Springer Science+Business Media .
- Farrington, D. (1990). Implications of criminal career research for the prevention of offending. *Journal of Adolescence*, 13 (2), 93-113.
- Farrington, D. P. (1995). The Development of Offending and Antisocial Behaviour from Childhood: Key Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36 (6), 929-964.
- Farrington, D. P., Gallagher, B., Morley, L., Ledger, R. J., & West, D. J. (1986). Unemployment, School Leaving, and Crime. *British Journal of Criminology*, 26 (4), 335-356.
- Gendreau, P., & Ross, B. (1979). Effective correctional treatment: bibliotherapy for cynic. *Crime and Delinquency*, 25 (4), 463-489.
- Gendreau, P., & Ross, R. R. (1987). Revivification of rehabilitation: Evidence from the 1980s. *Justice Quarterly*, 4 (3) , 349-407.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works! *Criminology*, 34 (4), 575-607.
- Göppinger, H. (1976). *Kriminologie*. München: C. H. Beck.
- Gottfredson, M., & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Hirschi, T. (2002). *Causes of Delinquency*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Horvatić, Ž. (2002). *Rječnik kaznenog prava*. Zagreb: Masmedia.
- Kaiser, G. (1985). *Kriminologie*. Heidelberg: C.F. Müller Juristischer Verlag.

- Kürzinger, J. (1996). *Kriminologie*. Stuttgart: Richard Boorberg Verlag.
- Loza, W., & Simourd, D. (1994). Psychometric evaluation of the Level of Supervision Inventory (LSI) among Canadian federal offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 21, 468-480.
- Maguire, M., & Bennett, T. (1982). *Burglary in a Dwelling. The Offence, the Offender and the Victim*. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Maguire, M., Wright, R., & Bennett, T. (2010). Domestic burglary. U F. Brookman, M. Maguire, H. Pierpoint, & B. Bennett, *Handbook on Crime* (str. 3-25). Devon: Willan Publishing.
- Mujanović, E., Datzer, D., & Budimlić, M. (2012). Imovinski kriminalitet u Bosni i Hercegovini prema zvaničnim statistikama. *Kriminalističke teme*, XII (1-2) , str. 1- 27.
- Newcomb, M., & Loeb, T. (1999). Poor Parenting as an Adult Problem Behavior: General Deviance, Deviant Attitudes, Inadequate Family Support and Bonding, or Just Bad Parents. *Journal of Family Psychology*, 13, 175–193.
- Osgood, D. W., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (1996). Routine Activities and Individual Deviant Behavior. *American Sociological Review*, 61 (4), 635-655.
- Paternoster, R. (2014). Career Criminals and Criminological Theory. U G. Bruinsma, & D. Weisburd, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (str. 276-285). New York: Springer.
- Siegel, L. J. (2010). *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies (Tenth Edition)*. Belmont: Wadsworth.
- Simpson, S. S., & Weisburd, D. (2009). Introduction. U S. S. Simpson, & D. Weisburd, *The Criminology of White Collar Crime* (str. 3-14). New York: Springer Science+Business Media.
- Singer, M., Kovčo Vukadin, I., & Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Smith, C. A., & Farrington, D. P. (2004). Continuities in antisocial behavior and parenting across three generations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (2), 230–247.
- Sutherland, E. (1937). *The Professional Thief*. Chicago; London: The University of Chicago.
- Sweeten, G., Bushway, S. D., & Paternoster, R. (2009). Does Dropping Out of School Mean Dropping Into Delinquency? *Criminology*, 47 (1) , 47-92.
- Thornberry, T. P., & Farnworth, M. (1982). Social Correlates of Criminal Involvement: Further Evidence on the Relationship Between Social Status and Criminal Behavior. *American Sociological Review*, 47 (4), 505-518.
- Thornberry, T., Moore, M., & Christenson, R. (1985). The effect of dropping out of high school on subsequent criminal behaviour. . *Criminology*, 23 (1) , 3-18.
- Tilley, N. (2010). Shoplifting. U F. Brookman, M. Maguire, H. Pierpoint, & B. Bennett, *Handbook on Crime* (str. 48-67). Devon: Willan Publishing.
- Tittle, C. R., Villemez, W. J., & Smith, D. A. (1978). The Myth of Social Class and Criminality: An Empirical Assessment of the Empirical Evidence. *American Sociological Review*, 43 (5), 643-656.
- Tracy, P., Wolfgang, M. E., & Figlio, R. M. (1990). *Delinquency careers in two birth cohorts*. New York: Plenum Press.

- West, D., & Farrington, D. (1973). *Who Becomes Delinquent?* London: Heinemann Educational Publishers .
- Zamble, E., & Quinsey, V. L. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. New York: Cambridge University Press.

THE CHARACTERISTICS OF PROPERTY OFFENDERS IN CANTON SARAJEVO

Original Scientific Paper

Abstract

Reason(s) for writing and research problem(s): Research in Bosnia and Herzegovina, especially in Sarajevo Canton, on characteristics of offenders in the field of property crime are rare. There are some research efforts dealing with the extent of property crime, but social and psychological characteristics of offenders are only scarcely investigated. The paper discusses some commonly investigated characteristics of offenders: age at first trouble with the law, family and marital status and relations, school, finances, accommodation, leisure, alcohol and drugs consumption.

Aims of the paper (scientific and/or social): The paper aims to describe and discuss characteristics of first time and repeat property offenders, and furthermore, to test the significance of differences. The results could be utilized in treatment design and more appropriate distribution of correctional resources.

Methodology/Design: Research is exploratory in nature and deals with characteristics of thirty repeat and thirty first time male offenders, sentenced for property offences in Sarajevo Canton (Bosnia and Herzegovina). Research instrument is modified and adjusted from previous research from abroad.

Research/paper limitations: Research is limited by small number of respondents, therefore not representative for Sarajevo Canton, or Bosnia and Herzegovina. Results on correlates of delinquency would be more compelling if larger number of respondents and different research design, such as longitudinal or similar, were utilized.

Results/Findings: There are differences between repeat and first time offenders, although not always substantial. The results of the research suggest that recidivist offenders had problems at school, that portion of them had other delinquents in families, that they most likely had delinquent peers, and that they tend to have financial and employment problems. Compared to first time offenders, and especially

to non-delinquents, it is less likely for recidivists to be in stable marital relationships. It is likely they begun using drugs in adolescent age, which tended to be a long-lasting pattern in their behaviour.

General conclusion: There are differences between recidivist and first time property offenders, which are likely to be a result of unfavourable societal circumstances persistent in lives of recidivists since their adolescence.

Research/paper validity: The research is important because it tests, based on empirical data, differences in characteristics of first time and repeat offenders, a topic often researched and discussed in criminological research.

Key words: property crime, criminal recidivism, characteristics of offenders

Podaci o autorima

Darko Datzer je doktor kriminalističkih nauka, profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

Autor je i učesnik više stručnih i znanstvenih istraživačkih projekata o korupcijskoj delinkvenciji i oduzimanju imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima.

E-mail: ddatzer@fkn.unsa.ba.

Eldan Mujanović je doktor kriminalističkih nauka, profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

Autor je i učesnik više stručnih i znanstvenih istraživačkih projekata o korupcijskoj delinkvenciji i oduzimanju imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima.

E-mail: emujanovic@fkn.unsa.ba.

Meliha Šitkovac, magistar kriminologije.

E-mail: stitkovacmeliha@gmail.com